

УДК 372.41:372.461

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК УРОКІВ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ТА РОБОТИ З ДИТЯЧОЮ КНИЖКОЮ ЯК ЗАСІБ ЛІТЕРАТУРНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Галина Подановська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул.Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, 79005*

Досліджено взаємозв'язок уроків літературного читання та роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією як засіб літературного розвитку молодших школярів. Наголошено на трьох типах взаємозв'язків: змістовому, призначення якого – забезпечити учнів міцними знаннями, які формуються під час ознайомлення дітей з колом читання відповідно до їхнього етапу навчання за тематичною, авторською та жанровою характеристикою творів; процесуальному – до складу якого входить комплекс практичних умінь та навичок, якими діти оволодівають на обох видах уроків читання; мотиваційному – сукупність мотивів, які впливають із навчальної діяльності, та тих, що спонукають учнів до самостійного читання. З'ясовано, що лише в поєднанні ці типи взаємозв'язків між уроками з літературного читання та роботою з дитячою книжкою, роботою з інформацією забезпечать формування активних, кваліфікованих читачів, сприятимуть їхньому літературному розвитку.

Ключові слова: літературний розвиток, дитяча книжка, дитина-читач, молодші школярі, літературне читання, читацька самостійність.

Сучасна методична наука, використовуючи кращі надбання педагогічної спадщини, визначила основні напрями освіти школярів, вимоги до вмінь учнів початкових класів щодо роботи з дитячою книжкою. Однак вирішення першочергового завдання сучасної школи – формування літературного розвитку молодших школярів, тобто формування мовного чуття, чуття звукової краси мови, відчуття образності художнього мовлення, емоційне реагування на поетичне слово, вміння мислити словесно-художніми образами, співпереживати, творити – потребує використання нових резервів її початкової ланки.

Особливе значення в реалізації цього завдання мають шкільні предмети гуманітарного циклу, зокрема “Літературне читання”, головна мета якого полягає в розширенні меж літературної освіти, залученні школярів до вершин досягнутих світовою культурою, вихованні читача, здатного до сприйняття літературного твору як мистецького явища та усвідомлення його художньої своєрідності [1, с. 21].

Однак треба констатувати, що для забезпечення планомірного процесу виховання дитини-читача, літературного розвитку молодшого школяра одних лише уроків класного читання недостатньо. Саме тому велику роль відіграє робота з дитячою книжкою та робота з інформацією.

Як різновиди навчального предмета літературне читання та робота з дитячою книжкою, робота з інформацією не ізольовані і не відірвані одне від одного. Робота з дитячою книжкою та робота з інформацією ґрунтуються на знаннях і вміннях, здобутих на уроках літературного читання. Успіх роботи з дитячою книжкою та роботи з інформацією залежить передусім від сформованості видів, способів і навичок читання. Очевидно, що лише в єдності уроки літературного читання, робота з дитячою книжкою та робота з інформацією покликані формувати активних читачів, сприяти їхньому літературному розвитку.

Ще в XIX ст. частково та фрагментарно питання літературного розвитку розглядали у працях педагога та методисти А. Алферова, Ц. Балталона, Г. Белінський, Ф. Буслаєва, В. Вахтерова, В. Водовозова, В. Голубкова, Є. Грузинський, В. Данилова, В. Острогорова, М. Рибникова, Є. Рудський, Д. Тихомирова, К. Ушинський та ін.

Теоретичні передумови зближення і взаємопроникнення класного і позакласного читання в навчальному процесі простежувалися ще в ході активізації розробки теорії принципів і методів навчання (М. М. Скаткін, М. О. Данилов, Б. П. Єсіпов, Л. В. Занков, О. М. Алексюк, Ю. К. Бабанський, М. І. Махмутов, В. О. Онищук). Останніми десятиріччями XX ст. окремі аспекти проблеми формування школярів-читачів знайшли своє вирішення в наукових працях вітчизняних учених Н. Скрипченко, О. Савченко, М. Наумчук, Г. Ткачук, В. Мартиненко, В. Науменко, та ін. Зокрема, Н. Ф. Скрипченко, розглядаючи у своїх наукових працях проблеми класного читання, аналізує й методику проведення занять із позакласного читання. У публікаціях ученого окреслено шляхи удосконалення класного й позакласного читання, подано методичні рекомендації щодо проведення занять із дитячою книжкою в I класі і, зокрема, з 6-річними першокласниками [3]. У наукових працях О. Я. Савченко розглянуто актуальні проблеми класного й позакласного читання в їхньому взаємозв'язку, запропоновано систему пізнавально-проблемних завдань, спрямованих на розвиток читацької активності тощо [2]. Важливим для нашого дослідження є наукові праці М. М. Наумчук, у яких значна увага приділена взаємозв'язку уроків класного і позакласного читання як засобу формування читацької самостійності молодших школярів [6].

Певний науковий інтерес становлять праці російських учених (Є. Гончарова, О. Джебелей, Н. Светловська та ін.), де розглянуто особливості виховання школярів-читачів. Водночас питання взаємозв'язку

уроків літературного читання та роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією як засобу літературного розвитку молодших школярів залишилося поза увагою науковців.

Мета статті – проаналізувати взаємодію уроків літературного читання та роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією за трьома типами взаємозв'язків: змістового, процесуального й мотиваційного як засобу літературного розвитку молодших школярів.

Однією з важливих умов інтенсифікації навчально-виховної роботи в сучасних умовах є інтегровані процеси, зокрема, використання міжпредметних та внутрішньопредметних зв'язків. Особливу роль вони відіграють у розвитку загальнонавчальних умінь і навичок та у формуванні особистісних якостей учнів. Внутрішньопредметні зв'язки уроків літературного читання та роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією становлять важливе підґрунтя для літературного розвитку молодших школярів, тому в процесі планування уроків потрібно приділяти цим зв'язкам значну увагу. Вважаємо цінними результати наукових досліджень М. Наумчук, які довели, що формування читацької самостійності, яка є частиною літературного розвитку молодших школярів, буде ефективним через взаємодію уроків літературного читання та роботи з дитячою книжкою; роботи з інформацією за трьома типами взаємозв'язків: змістового, процесуального й мотиваційного [6].

Змістовий тип взаємозв'язку між уроками літературного читання та роботи з дитячою книжкою, а також роботи з інформацією повинен передбачати інтеграцію навчальних матеріалів за тематичною, жанровою, авторською характеристиками. Цей тип взаємозв'язків зумовлений навчальними програмами, змістом підручників “Літературне читання”, наявністю книжкового фонду, придатного за своїми функціональними властивостями для використання як навчального матеріалу для роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією. Змістові компоненти уроків літературного читання та роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією були впорядковані на загальній організаційно-методичній засадах і розміщені за терміном своєї реалізації послідовно-синхронно з поступово наростаючою складністю з урахуванням положень теорії навчання, загальнопедагогічних умов роботи в початкових класах. Паралелей і дублювання навчального матеріалу тут не повинно бути, навпаки, таке планування дасть змогу поєднати змістові частини розділів предмета і дотриматися принципів розвивального навчання.

Процесуальний тип взаємозв'язку полягає у засвоєнні на обох типах уроків знань, вироблення вмінь і навичок, що становлять компоненти читацької самостійності, пронизують увесь зміст підготовки кваліфікованого дитини-читача на різних етапах і рівнях його навчання.

До вмінь і навичок загальнонавчального характеру, які піддаються позитивному переносу, належать:

1. Організаційні: уміння користуватися закладкою; орієнтуватися в тривалості роботи; дотримуватися певної послідовності виконання роботи під керівництвом учителя; навички включення в роботу відразу після вказівки вчителя; перехід з одного виду роботи на інший; навички берегти книгу.

2. Загальномовленнєві: вміння говорити в помірному темпі, виразно, в міру голосно; зосереджено слухати вчителя; відповідати на запитання вчителя; виділяти під час читання і слухання важливі за змістом слова, вирази; відтворювати послідовність подій, дій; вміння та навички, що допомагають говорити чітко, вільно у процесі діалогічного і монологічного мовлення; вміння за допомогою вчителя ставити питання до певних слів, виразів, уривків тексту.

3. Загальнопізнавальні: вміння виділяти в предметах певні ознаки; знаходити між двома об'єктами однакові, потрібні і різні ознаки зовнішнього характеру; порівнювати групи предметів за однією ознакою; робити висновок-узагальнення після виконання роботи за допомогою вчителя; встановлювати логічну послідовність викладу подій; визначати за допомогою вчителя найважливіші ознаки у виконаній роботі.

4. Контрольно-оцінні: вміння оцінювати результати своєї праці за орієнтирами вчителя; взаємоперевіряти виконану роботу.

5. Робота з книгою-об'єктом: уміння розрізняти основні елементи навчальної та художньої книги (обкладинка, титульний лист, сторінка, зміст); користуватись книгою (орієнтуватися в книзі, знайти потрібний за змістом матеріал); сприймати на слух невелику казку, розповідь, загадку, вірш; розповідати, про що слухали, читали; правильно, свідомо читати; дотримуватися правил користування бібліотекою; самостійно знайомитися з дитячою книгою, знаходити прізвище автора, назву твору, за ілюстрацією створювати уявлення про орієнтовний зміст книги; виконувати нескладний ремонт книги.

Формування системи інваріантних знань, умінь, навичок, які становлять механізм внутрішньопредметних зв'язків між уроками літературного читання і роботи з дитячою книжкою; роботи з інформацією, відбувається за допомогою відповідних засобів, методів і форм навчання. До таких засобів внутрішньо- предметного зв'язку належать різні комплексні і синтетичні завдання, які поділені на кілька груп, а саме:

1. Внутрішньопредметні ситуаційні вправи, питання, ігри, виконання завдань під керівництвом вчителя.
2. Комплексні наочні посібники.
3. Самостійна робота учнів з елементами внутрішньопредметного зв'язку.

Важливість представництва вправ тієї чи іншої групи засобів для здійснення взаємозв'язків на уроці залежить насамперед від завдань конкретного заняття, рівня підготовленості учнів, наявності навчального матеріалу тощо, що залежить від учителя, його творчого підходу до вирішення проблеми.

Важливе значення у вирішенні завдань внутрішньопредметних зв'язків набуває активізація занять за допомогою методів і методичних прийомів навчання, їхня цілеспрямованість у досягненні єдності процесу викладання та навчання. Тому під час підбору методичного забезпечення вирішують двоєдине завдання. З одного боку, запропоновані методи потрібно використовувати не ізольовано, а в доцільному поєднанні, тобто застосовувати як на уроках літературного читання, так і на уроках роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією, і навпаки, а з іншого – володіти стимулююче-мотиваційною функцією. На думку Ю. К. Бабанського "... кожен з методів організації навчально-пізнавальної діяльності в один і той же час володіє не тільки інформативно-навчальним, а й стимулюючим, мотиваційним впливом [4, с. 99]". Проте практика засвідчує, що є група методів, яка спеціально і цілеспрямовано стимулює процес навчання учнів. Дослідження Г. І. Щукіної [7] Н. Г. Морозової [5], присвячені проблемі формування пізнавального інтересу у дітей, підтвердили, що інтерес у всіх його видах і на всіх етапах навчання характеризується такими ознаками: позитивним емоційним ставленням до діяльності, наявністю пізнавальної сторони цього відношення і мотиву, що йде від самої діяльності. З цього випливає, що в процесі навчання, втім числі формування читацької самостійності, мотиваційний компонент взаємозв'язку між уроками літературного читання і роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією виконуватиме свою формуючу функцію за умови забезпечення в учнів:

- а) позитивних емоцій щодо до діяльності з книгою;
- б) створення ситуації зацікавленості;
- в) створення ситуації успіху кожній дитині.

Усі визначені методи і засоби можна використовувати в комплексі як словесні, наочні, практичні. Однак до загальнопедагогічних методів варто долучити такі частковопедагогічні, які стимулювали б пізнавальний інтерес учнів, сприяли б ефективному виробленню у дітей способів пояснення і вирішення завдань внутрішньопредметного характеру. До них належать:

- 1) звуковий аналітико-синтетичний метод;
- 2) метод читання-розгляд, читання-слухання;
- 3) словесно-ілюстративний метод (бесіда-роздум, робота з текстом: впізнавання знайомих епізодів і ситуацій за ілюстраціями в книзі, називання героїв, відтворення змісту епізоду чи ситуації за допомогою ілюстрації, введення в мову слів, фраз, уривків з прослуханого твору, робота над

діалогічною мовою, заучування напам'ять, читання вголос колективне та індивідуальне, відповіді на питання за змістом прочитаного, словесне і графічне малювання; комплексне застосування різних засобів наочності: схеми, таблиці, ілюстрації, предметні картинки, шапочки-маски та інший реквізит для постановки "живих" картин, аплікації, розрізна азбука тощо);

4) різновиди самостійної роботи (читання мовчки, розпізнавання елементів книги: обкладинка, титульний лист, сторінки, зміст; вміння користуватися змістом; виділення головної думки твору; логічні вправи; порівняння, спостереження; класифікація; визначення змісту книги за назвою і ілюстраціями; визначення про кого або про що слухали, читали; визначення теми твору; вибір книги за заданими ознаками; впізнавання знайомих книг за різними виданнями; графічне зображення слів тощо);

5) пізнавальні ігри (ігри-подорожі, літературні вікторини, ігрові ситуації за матеріалами прочитаних творів; драматизація текстів; інсценування прочитаного; складання дітьми загадок і т.п.).

Реалізація внутрішньопредметного синтезу за різними формами організації навчально-виховного процесу відбувається за такими напрямками:

1) використання знань, умінь, отриманих під час уроків роботи з дитячою книжкою; роботи з інформацією на уроках літературного читання.

2) використання знань, умінь, навичок, набутих під час роботи з текстом на уроках літературного читання, на уроках роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією.

3) використання знань, умінь, навичок, набутих на уроках літературного читання та під час роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією, у групі продовженого дня, позаурочній діяльності.

4) Використання знань, умінь, навичок, набутих на уроках літературного читання та під час роботи з дитячою книжкою; роботи з інформацією, у самостійній роботі учнів.

Ці напрям роботи, як доповнюють один одного, в комплексі дають змогу охопити весь обсяг завдань внутрішньопредметного характеру з метою здійснення літературного розвитку молодших школярів. Якщо в рамках перших двох напрямів організації навчальної діяльності змістовий, процесуальний, мотиваційний типи взаємозв'язків є визначальними, то третій і четвертий призначені для того, щоб учні проявили свою самостійність, закріпили та реалізували вміння, навички, формування яких розпочалося на уроках літературного читання та роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією. У напрями організації роботи однаково важливі, доповнюють один одного і становлять єдине ціле в системі підготовки кваліфікованого читача.

Учитель повинен глибоко розуміти значення внутрішньо- і міжпредметних зв'язків у навчанні молодших школярів, готовність і

прагнення до вирішення практичних завдань внутрішньопредметного характеру на уроках літературного читання та роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією. Учитель є не лише елементом, компонентом системи – він її творець, головна рушійна сила, її початок, середина і кінець.

Виконаний аналіз взаємодії уроків літературного читання та роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією за трьома типами взаємозв'язків показує ефективність застосування даного підходу з метою зростання рівня літературного розвитку молодших школярів, зокрема, об'єктивних показників читацької самостійності учнів: знання широкого кола доступних книжок, сформованості навичок самостійного спілкування з книжкою, підвищення інтересу до читання, і найголовніше – бажання вибирати і читати книжки з певною метою та спілкуватися з книжкою як об'єктом матеріальної, поліграфічної культури та культури слова. У подальшому плануємо розробити модель літературного розвитку молодших школярів.

1. *Мартиненко В. О.* Оновлення змісту літературного читання у контексті компетентнісного підходу / *О. В. Мартиненко* // Початкова школа. – 2012. – № 10. – С. 20–25.
2. *Савченко О. Я.* Методика читання у початкових класах: посіб. для вчителя / *О. Я. Савченко*. – К. : Освіта, 2007. – 334 с.
3. *Скрипченко Н. Ф.* Шляхи вдосконалення класного й позакласного читання / *Н. Ф. Скрипченко* // Початкова школа. – 1990. – № 5. – С. 23–25.
4. *Бабанский Ю. К.* Методи стимулювання учебной деятельности школьников / *Ю. К. Бабанский* // Советская педагогика. – 1980. – № 3. – С. 99–106.
5. *Морозова Н. Г.* Учителю о познавательном интересе / *Н. Г. Морозова*. – М. : Знание, 1979. – 96 с.
6. *Наумчук М. М.* Взаимосвязь классного и внеклассного чтения как средство формирования читательской самостоятельности младших школьников : автореф. дисс. на соискание научной степени канд. пед. наук : 13.00.02 / *М. М. Наумчук*. – К., 1987. – 18 с.
7. *Щукина Г. И.* Проблема познавательного интереса в педагогике / *Г. И. Щукина*. – М. : Педагогика, 1971. – 351 с.

*Стаття: надійшла до редколегії 09.06.2016
доопрацьована 11.08.2016
прийнята до друку 25.08.2016*

**INTERRELATION OF LITERARY READING CLASSES AND WORK WITH
CHILDREN'S BOOK, WORK WITH INFORMATION AS A MEAN OF
LITERARY DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN**

Halyna Podanovska

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA – 79005*

The article deals with the interrelation of lessons of literary reading and work with children's book, work with information as a mean of literary development of primary school children. The author analyses recent investigations in the sphere of teaching literary reading at primary school during classes as well as while after class activities. The accent is put on three types of interrelation: content (aimed at providing pupils with perfect knowledge), processing (consisting of a complex of practical skills) and motivational (including a number of motives that are connected with learning activity). They can work effectively only in complex and provoke the formation of active, qualified readers as well as improve their literary development.

Methodological aspect is considered to be the most relevant. Among methods games, situational exercises, use of complex manuals, literary tests, role-playing, writing letters, using schemes, tables, illustration are defined as means of establishing intersubjective relations. The personality of a teacher is stated to be the leading factor as he/she should deeply understand not only the problems of a literary work but also psychological peculiarities of primary school children. The given approach is aimed at increasing the interest of a child to the book and encouraging the rise of the level of his/her literary development.

Key words: literary development, children's book, child-reader, primary school children, literary reading, reading independence.

